

S n j e ž a n a K o r d i ć

Slijedi li nakon lične zamjenice uvijek nerestriktivna odredba?

Za odredbe u obliku zavisne rečenice kad se odnose na ličnu zamjenicu tvrdi se u literaturi da su uvijek dodatne naravi, tj. nerestriktivne. U ovom radu se na osnovi analize korpusa hrvatsko-srpskog jezika ispituje ta postavka i izdvajaju se slučajevi za koje se može utvrditi da odstupaju od navedenog pravila. U svima nijma može se uočiti jedno zajedničko svojstvo koje objašnjava zašto odstupaju od pravila.

Kad se uz neku imensku riječ pojavi odredba, ona uvijek pripada jednom od dvaju tipova odredaba – *restriktivnom*, koji sužava referenciju riječi na koju se odnosi, ili *nerestriktivnom*, koji ne utječe na referenciju (usp. A. *Pročitala sam roman KOJI SI MI DAO* i B. *Pročitala sam Rat i mir, KOJI SI MI DAO*). U primjeru A. odredba u obliku zavisne rečenice sužava referenciju riječi *roman* na određeni roman koji ima svojstvo 'ti si mi ga dao'. To svojstvo je stoga presudno za odabiranje referenta. U primjeru B., naprotiv, ista odredba nema takav učinak jer je referent već imenovan kao *Rat i mir* pa svojstvo što ga iznosi zavisna rečenica ima ulogu dodatne informacije. Kao što iz ovih primjera vidljivo, već sama riječ na koju se odredba odnosi može svojim osobinama predodrediti restriktivnost ili nerestriktivnost. Tako se npr. kad je riječ o odredbama izraženim *relativnom* ili *odnosnom rečenicom*, kao u prethodnim primjerima, mogu u literaturi naći tvrdnje da nakon vlastite imenice i nakon lične zamjenice uvijek dolazi nerestriktivna odredba¹. Očito svojim svojstvima vlastite imenice i lične zamjenice

¹Da nakon vlastite imenice (bolje rečeno – nakon imenovanja) slijedi nerestrikti-

čine referenta toliko određenim da nakon njih može uslijediti još jedino nerestriktivna odredba². Analizirajući korpus relativnih rečenica u hrvatsko-srpskom jeziku utvrdila sam da to u principu jest tako, ali da postoji i odstupanje, i to kod ličnih zamjenica. Taj slučaj odstupanja bit će opisan u ovodom radu, a korpus na kojem je analiza provedena obuhvaća nekoliko tisuća relativnih rečenica prikupljenih iz tekstova objavljenih od 1900. do 1910. godine³.

Primjeri s vlastitom imenicom ili općenito s imenovanjem potvrđuju da je nakon takvih riječi odredba koja se na njih odnosi nerestriktivna:

- (1) Ako je Hegel, KOJI JE TADA BIO, rekao bi, NA ČELU EVROPSKOJ FILOZOFIJI, mogao biti tako patriotično pristran (...). (Skabičevskij: 50)
- (2) Uzet ćemo dva kruga k_1 i k_2 , KOJI SE SIJEKU ORTOGONALNO. (Majcen: 70) Kad u navedenim primjerima ne bi bilo imenovanja, nego bi na mjestu riječi *Hegel* bila npr. riječ *čovjek*, a umjesto *dva kruga* k_1 i k_2 ostalo samo *dva kruga*, tada bi i odredba promijenila svoj karakter i od nerestriktivne postala re-

vna relativna rečenica navode Smith (1964: 38), Belošapkova u *Grammatika* (1970: 696), Ziv & Cole (1974: 773), Maček (1975: 29), Topolińska (1981: 8), Malinson & Blake (1981: 361), Heidolph & Flämig & Motsch (²1984: 291), Katičić (²1991: 377); da nakon lične zamjenice dolazi takva rečenica navode Browne (1986: 154), Maček (1986: 27); da i nakon vlastite imenice i nakon lične zamjenice dolazi takva rečenica navode Dmitriev (1961–62: 364), Motsch (²1965: 74), Must (1972: 23), Lehmann (1984: 264), Bağajewska–Miglus (1991: 13), Raguž (1994: 47). Raguž još dodaje da nije uvijek tako, ali ne precizira kada nije. Grickat (1967: 45) krivo citira Dmitrieva, naime poziva se na njegovu tvrdnju, ali obrnutu. Jednako izokreće Dmitrievljevu tvrdnju i Raguž (1994: 132).

²Drugim riječima rečeno govornici i slušatelji *tumače* odredbu koja nakon takvih riječi slijedi kao nerestriktivnu.

³Korpus inače pokazuje da je prosječno polovina relativnih rečenica restriktivna, a polovina nerestriktivna. Taj odnos može neznato varirati ovisno o autoru, sadržaju i stilu pisanja. Budući da je korpus iz vremena kada je na snazi bio pravopis prema kojem se svaka zavisna rečenica odvaja zarezima, ne mogu se, kao prema današnjem pravopisu, zarez i u primjerima smatrati znakom nerestriktivnosti relativne rečenice. U govoru se razlika između restriktivne i nerestriktivne relativne rečenice izražava i time što je nerestriktivna rečenica pauzama odvojena od glavne, dok restriktivna rečenica čini jednu intonacijsku cjelinu s glavnom rečenicom.

strikativnom. Za većinu primjera s ličnom zamjenicom primjećuje se ista ovisnost tipa odredbe o riječi na koju se odnosi:

- (3) Ona zaboravi na oca, koji je u kiši vrtio svoje orguljice a i na me, KOGA JE ZA MILOSTINJU PROSILA. (Vojnović: 13)
- (4) Da pokaže bezputicu / njemu, KOJI MAHNU SVIETOM / da ga kao munja žicu / strelohitnim prodje letom! (Kovačić: 9)
- (5) (...) mi kao politički narod, KOJI UŽIVAMO SVOJU AUTONOMIJU I AUTONOMNU VLAST, ne smijemo dozvoliti (...). (Narodna, 21: 1)
- (6) Vi, KOJI STE OBEĆAVALI HRVATSKOMU NARODU, da više nikad ne ćete ići u peštanski sabor, opet ste pošli onamo (...). (Govori: 8-9)

Ako bi se u navedenim primjerima na mjesto lične zamjenice *me*, *njemu*, *mi*, *vi* stavila neka opća imenica poput *čovjek*, *muškarac*, *ljudi*, odredba bi automatski postala restriktivna. To znači da je njena nerestriktivnost uzrokovana samom riječi na koju se odnosi – ličnom zamjenicom. Ovo je potrebno istaknuti zato što ima primjera u kojima na nerestriktivnost utječe i sadržaj relativne rečenice – tada rečenica ostaje nerestriktivna bez obzira na to da li se odnosi na ličnu zamjenicu ili na opću imenicu:

- (7) Rafinesque i Agassiz opisali su svaki po tri tobožnje nove, a kao da to ne bi već dovoljno bilo, dodao je Dumeril još 16 njih, KOJE SVE VALJA STRPATI U DOSADNU SINONIMIJU (Brusina: 9)

I kad bi se na mjestu zamjenice *njih* u primjeru (7) nalazila opća imenica, npr. *žene*, *ribe*, pa čak i kad bi se umjesto *još 16 njih* reklo samo *žene*, *ribe*, odredba bi i dalje ostala nerestriktivna. Na njenu postojanu nerestriktivnost presudno utječe riječ *sve*, koja je dio sadržaja relativne rečenice. Primjeri poput ovoga stoga ne mogu poslužiti za ispitivanje utjecaja lične zamjenice na tip odredbe.

Vratimo li se sada na primjere (3)–(6), možemo reći da oni potvrđuju već navedene tvrdnje iz literature da se uz ličnu zamjenicu vezuje nerestriktivna odredba. Međutim, korpus sadrži i primjere koji tu tvrdnju dovode u pitanje:

- (8) Malo ih je KOJE NE BI DIGAO „PROŠCA”. (Kozarac: 14)

- (9) Ima ih više, KOJE VALJA OD NAVEDENOG BROJA ODBITI, n.pr. *Carassius ellipticus*, *Cobitis pannonica* (...). (Brusina: 15)
- (10) Uz ovo 19 vrsta ima ih još desetak KOJE SU MU NEPOZNATE ILI SUMNJIVE. (Brusina: 8)
- (11) Ima ih, KOJI KAŽU, da to ime ništa ne znači. (Narodna, 1: 1)
- (12) (...) koliko nas ima, KOJI NE POZNAME NI GLAVNIH TOČAKA HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE. (Srkulj: I)

U svim upravo navedenim primjerima referencija lične zamjenice određena je sadržajem relativne rečenice: *malo IH je koje ne bi digao „prošca” (a mnogo IH je koje bi digao „prošca”); ima IH više koje valja od navedenog broja odbiti (a ima IH i koje ne treba od navedenog broja odbiti); ima IH još desetak koje su mu nepoznate ili sumnjive (a ima IH još veći broj koje su mu poznate i nesumnjive); ima IH koji kažu da to ime ništa ne znači (a ima IH i koji kažu da to ime nešto znači); koliko NAS ima koji ne poznamo ni glavnih točaka Hrvatsko-ugarske nagodbe (a koliko NAS ima koji poznamo glavne točke Hrvatsko-ugarske nagodbe)*. Jednako bi bilo i kad bi se na mjesto zamjenice stavila opća imenica: *malo je LJUDI koje ne bi digao „prošca” (a mnogo je LJUDI koje bi digao „prošca”); ima više VRSTA koje valja od navedenog broja odbiti (a ima i VRSTA koje ne treba od navedenog broja odbiti); ima još desetak RIBA koje su mu nepoznate ili sumnjive (a ima još broj RIBA koje su mu poznate i nesumnjive); ima ZNANSTVENIKA koji kažu da to ime ništa ne znači (a ima i ZNANSTVENIKA koji kažu da to ime nešto znači); koliko ima GRADANA koji ne poznaju ni glavne točke Hrvatsko-ugarske nagodbe (a koliko ima GRADANA koji poznaju glavne točke Hrvatsko-ugarske nagodbe)*⁴. Iz ovoga proizlaze dva zaključka: u navedenim primjerima odredba lične zamjenice je restriktivna a ne nerestriktivna; budući da restriktivnost ostaje neizmijenjena bilo da se odredba odnosi na ličnu zamjenicu ili na opću imenicu, tip odredbe nije uvjetovan time već nekim drugim činiocima. Moglo bi se pomisliti u vezi s drugim zaključkom da razlika među pojedinim ličnim zamjenicama uvjetuje tip odredbe. Naime, kad se

⁴Imenice, za razliku od ličnih zamjenica, ne mogu u hrvatsko-srpskom jeziku kao i u većini drugih indoevropskih jezika biti subjekti prvog i drugog lica. Stoga je u posljednjem primjeru uz imenicu *građani* izmijenjeno prvo lice glagola u treće.

usporede lične zamjenice u primjerima (3)–(6) s ličnim zamjenicama u primjerima (8)–(12), primjećuje se da su u prvoj grupi primjera prvenstveno zastupljene zamjenice prvog i drugog lica, a u drugoj grupi primjera zamjenice trećeg lica. S. Babić u Babić i dr. (1991: 647–650) u poglavlju *Lične zamjenice* ne navodi da bi među ovim zamjenicama postojala razlika iz koje bi se mogle izvući ovakve posljedice, također ni S. Pavešić u Barić i dr. (1979: 121–123) u poglavlju *Lične zamjenice* to ne navodi. U nekim drugim gramatikama, npr. u Mrazović & Vukadinović (1990: 309–310) autorice smatraju da je razlika među ličnim zamjenicama tolika da se unutar njih mogu razlučiti još dvije podrupe: *lične zamjenice sugorovnika* i *lične zamjenice nesugovornika*. Prvu grupu čine zamjenice prvog i drugog lica, čija uloga nije da zamjenjuju imenice, već da predstavljaju govornike i sugovornike. Drugu grupu čine zamjenice trećeg lica, koje zaista zamjenjuju imenice. Iz ovakvog opisa ličnih zamjenica mogli bi se izvesti zaključci o njihovom različitom utjecaju na tip odredbe: govornici i sugovornici su uvijek prisutni u komunikacijskoj situaciji, pa zamjenice koje ih predstavljaju u principu ne trebaju restriktivnu odredbu⁵, dok nesugovornici ne moraju biti prisutni u komunikacijskoj situaciji, pa zamjenice koje njih predstavljaju često trebaju restriktivnu odredbu⁶. Međutim, primjeri koje sam navela pokazuju da tip odredbe ipak nije ovime uvjetovan – odredba bi u njima ostala istog tipa i kad bi se na mjesto lične zamjenice sugovornika stavila lična zamjenica nesugovornika i obrnuto. Ono što doista utječe na tip odredbe u navedenim primjerima jesu konstrukcije *malo ih je, ima ih*. Osim što su zanimljive po tome jer se u njima javlja lična zamjenica u ulozi riječi na koju se odnosi relativna rečenica, dok se u nekim drugim jezicima, npr. u ruskom i engleskom, u takvim konstrukcijama može pojaviti samo pokazna zamjenica⁷, zajedničko im je to da sadrže bezlično upotrijebljene glagole *imati* i *biti*

⁵Za njemački jezik Behaghel (1928: 767), Becker (1978: 7, 11), Heidolph & Flämig & Motsch (²1984: 281) tvrde da nakon ličnih zamjenica prvog i drugog lica može doći samo nerestriktivna relativna rečenica.

⁶Browne (1986: 154) navodi da je upravo za lične zamjenice trećeg lica u hrvatsko-srpskom jeziku siguran da ne dolaze s restriktivnim relativnim rečenicama: „but at least the 3rd person pronouns do not appear with restrictive relatives in SC”.

⁷Usp. Dmitriev u Browne (1986: 128).

kad imaju egzistencijalno značenje ‘postojati’⁸. Tako upotrijebljeni ti glagoli zahtijevaju dopunu u genitivu. Ona je u navedenim primjerima istovremeno i riječ uz koju se vezuje odredba u obliku relativne rečenice. Budući da je genitivu kao padežu svojstveno izražavanje *neodređene* količne nečega⁹, onda se može pretpostaviti da će odredba koja se odnosi na taj genitiv biti restriktivna. Radi se o partitivnom genitivu, koji se osim uz glagole javlja i uz priloge količine – *malo, mnogo, više, koliko, nekoliko* i sl. – uz brojeve od *pet* nadalje i uz imenice količine¹⁰. Sličnih primjera ima više, npr. *Znam ih koji će i prihvatili, Poznao sam ih koji su i drugačije mislili* itd. U takvim slučajevima dolazi do odstupanja od pravila da nakon lične zamjenice slijedi nerestriktivna odredba – partitivni genitiv lične zamjenice vezuje za sebe restriktivnu odredbu, ukoliko kao u primjeru (7) sam sadržaj relativne rečenice nije zapreka tomu.

U zaključku može se reći da je općenito restriktivnost odnosno nerestriktivnost relativne rečenice rezultat uzajamnog utjecaja više različitih činilaca. Najvažniji činioци su: riječi na koje se odredba odnosi (usporedi npr. razliku između *svaki čovjek / ovaj čovjek; čovjek / Marko*), sadržaj odredbe (vidi npr. opis primjera 7 u ovom radu), znanje sugovornika o izvanjezičnoj stvarnosti (kad zna npr. da riječ na koju se odredba odnosi ima unikatnog referenta, sugovornik odredbu tumači kao nerestriktivnu). Pa ipak mogu se i kod utjecaja lične zamjenice na tip odredbe primijetiti određene pravilnosti. Te pravilnosti, što je i inače često slučaj u jeziku, nisu apsolutne, nego znače da u

⁸Lehmann (1984: 266) navodi primjer s egzistencijalnom rečenicom u kojoj je imenica antecedent relativne rečenice i zaključuje da je u takvim primjerima relativna rečenica restriktivna. Međutim, ne promatra egzistencijalne rečenice u kojima bi antecedent bila lična zamjenica te tako ne govori o mogućem izuzetku od pravila da nakon lične zamjenice slijedi nerestriktivna odredba koji bi bio uzrokovan egzistencijalnom rečenicom.

⁹Za primjere kada se uz isti glagol može upotrijebiti bilo dopuna u genitivu bilo dopuna u akuzativu Marazović & Vukadinović (1990: 463) tvrde da, premda se odabirom jednog od tih dvaju padeža izražava razlika između dijela i cjeline, ustvari se radi o obilježavanju neodređene količine nečega i određene količine nečega.

¹⁰Vidi u Barić i dr. (1979: 355–357). O prilogima količine *malo, mnogo, više, dosta, nekoliko, nešto, puno, onoliko, suviše* Mrazović & Vukadinović (1990: 399) ističu da označavaju neodređenu količinu nečega. U konstrukcijama tipa *malo ih je* partitivni genitiv je prvenstveno vezan za prilog količine.

najvećem broju slučajeva u praksi postoji povezanost između prisutnosti nekog formalnog činioaca i restriktivnosti ili nerestriktivnosti relativne rečenice. Povezanost se ostvaruje dovoljno često da se sadržajem ista relativna rečenica kad je ispred nje jedan formalni činilac shvaća (prvenstveno, najprije, spontano) kao restriktivna, a kad je ispred nje drugi formalni činilac shvaća se (prvenstveno, najprije, spontano) kao nerestriktivna. Za primjere s ličnom zamjenicom koja za sebe vezuje odredbu već je od prije uočeno da zamjenica utječe na tumačenje te odredbe kao nerestriktivne. Da to u principu jest tako, ali da postoji i odstupanje od toga pokazala sam u ovom radu izdvojivši partitivni genitiv lične zamjenice kao činilac koji utječe na tumačenje relativne rečenice kao restriktivne.

I z v o r i¹¹

- B r u s i n a S., *Naše jesetre*, Rad JAZU, knj. 149, Zagreb, 1902, str. 1–15.
*Govori zastupnika hrvatskoga naroda Ivana Nep. Jemeršića izrečeni u saboru kra-
ljevine Hrvatske u Zagrebu* (po stenografskom zapisniku), Zagreb, 1910, str.
5–21.
- K o v a č i ć A. *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1908, str. 1–20.
- K o z a r a c I., *Slavonska krv*, Vinkovci, 1906, str. 1–20.
- M a j c e n J., *O njevojim vlastitostima Duprocqove sjekotine stošca*, Rad JAZU,
knj. 149, Zagreb, 1902, str. 70–74.
- Narodna obrana, Osijek, god. I, br. 1, 1902, str. 1–7 i br. 21, 1902, str. 1–3.
- S k a b i č e v s k i j A., *Povjest novije ruske književnosti*, Zagreb, Matica
hrvatska, knj. XXXIII, 1907, str. V–XV, 33–34, 49–50.
- S r k u l j S., *Izvori za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1910. (riječ pisca = dvije str.)
- V o j n o v i ć I., *Novele*, I. knjiga: *Perom i olovkom*, Zagreb, 1910, str. 7–26.

L i t e r a t u r a

- B a b i ć, S. & B r o z o v i ć, D. & M o g u š, M. & P a v e š i ć, S. & Š k a r i ć,
I. & T e ž a k, S., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*,
Nacrt za gramatiku, Zagreb, 1991.
- B a g l a j e w s k a - M i g l u s, E., *Der restriktive Relativsatz im Italienischen
und Polnischen: eine vergleichende Untersuchung*, Tübingen, 1991.

¹¹Zbog njegove dužine ovdje se ne navodi čitav popis izvora već samo oni izvori iz kojih su primjeri citirani u članku.

- B a r i ć, E. & L o n č a r i ć, M. & M a l i ć, D. & P a v e š i ć, S. & P e t i, M. & Z e č e v i ć, V. & Z n i k a, M., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979.
- B e h a g h e l O., *Deutsche Syntax*, knj. 3: *Die Satzgebilde*, Heidelberg, 1928.
- B r o w n e W., *Relative Clauses in Serbo-Croatian in Comparison with English*, New Studies 4, YSCECP, Zagreb, 1986.
- B r o w n e W., „Serbo-Croat”, *The Slavonic Languages*, B. C o m r i e & G. G. C o r b e t t (ur.), London & New York, 1993, 306–387.
- D m i t r i e v P. A., *Značenija opredelitel'nyh pridatočnyh s odnositel'nyh mestoimeniem koji*, *Južnoslovenski filolog*, XXV, 1961–62, 355–364.
- Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, N. Š v e d o v a (ur.), Moskva, 1970.
- G r i c k a t I., *Relativno koji i što*, *Naš jezik*, XVI, 1–2, 1967, 32–48.
- H e i d o l p h K. E. & F l ä m i g W. & M o t s c h W., *Grundzüge einer deutschen Grammatik*, Berlin, 1984.
- K a t i č i ć R., *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb, 1991.
- K o r d i ć S., *Determinator kao znak restriktivnosti/nerestriktivnosti relativne rečenice u hrvatskom jeziku*, *Croatica*, Prilozi za XI. međunarodni kongres slavista u Bratislavi, XXIII–XXIV, 37–38–39, 1992–93, 151–166.
- K o r d i ć S., *Relativna rečenica s formalnim antecedentom*, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, XXVIII–XXIX, 1993–94, 81–93.
- K o r d i ć S., *Prilog raspravljanju o problematici restriktivnosti u hrvatskom standardnom jeziku*, *Jezik* XLII, 2, 1994, 51–58.
- K o r d i ć S., *Genitiv/Akkusativ-Synkretismus bei kroatisch-serbischen Relativpronomenen*, *Zeitschrift für Slavistik*, XL, 2, 1995, 202–213.
- K o r d i ć S., *Possessivitätsausdruck durch Relativpronomenen im Kroatisch-Serbischen*, *Die Welt der Slaven*, XL, 2, 1995, 329–341.
- L e h m a n n C., *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen; Theorie seiner Funktionen; Kompendium seiner Grammatik*, Tübingen, 1984.
- L e k o N., *Restrictive and appositive forms of Serbo-Croatian descriptive adjectives*, *Zeitschrift für Slavistik*, XXXVII, 4, 1992, 621–629.
- M a č e k D., *Relatives in english and Their Serbo-Croatian Equivalents*, *Studies* 6, R. F i l i p o v i ć (ur.), YSCECP, Zagreb, 1975, 27–62.
- M a č e k D., *Relativization in English and Serbo-Croatian*, *New Studies* 3, YSCECP, Zagreb, 1986.
- M a l l i n s o n G. & B l a k e B., *Language typology*, Amsterdam & New York & Oxford, 1981.
- M o t s c h W., *Syntax des deutschen Adjektivs*, *Studia Grammatica* 3, 1965.
- M r a z o v i ć P. & V u k a d i n o v i ć Z., *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad, 1990.
- M u s t H., *Der Relativsatz im Französischen, Deutschen, Englischen und Italienischen*, Göppingen, 1972.

- P o p o v i ć M., *O slovenskim restriktivnim i nerestriktivnim premodifikatorima i postmodifikatorima upravnog člana*, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, XXXV, 1, 1992, 33–40.
- P r a n j k o v i ć I., *Hrvatska skladnja*, Zagreb, 1993.
- R a g u ž D., *Odnosne rečenice s veznikom/relativom što*, Zagreb, 1994.
- S i l i ć J., *Od rečenice do teksta*, Zagreb, 1984.
- S m i t h C. S., *Determiners and Relative Clauses in a Generative Grammar of English*, Language, XL, 1, 1964, 37–52.
- T o p o l i ņ s k a S., *Restrikcija nasuprot apozicije: dve vrste atributa imeničke sintagme*, Južnoslovenski filolog, XXXVII, 1981, 1–11.
- Z i v, Y. & C o l e, P., *Relative extraposition and the scope of definite descriptions in Hebrew and English*, Papers from the 10. regional meeting of the Chicago Linguistic Society, 1974, 772–786.